

Tahir ORUCOV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Folklor İnstitutu

e-mail: tahiroruclu@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7922.2023.2.40>

REPRESSİYA OLUNMUŞ AZƏRBAYCAN AŞIQLARI

Xülasə

Bütün SSRİ-də, eləcə də Azərbaycanda bolşeviklər tərəfindən 1920-1950-ci illərdə aparılan ideoloji-mənəvi repressiya, aşıq sənətindən də yan keçmədi. Sovet dövlətinin qurulmasından sonra bu imperiyanın törətdiyi repressiya maşınının əməlləri sənət adamlarını, o cümlədən aşıqları və aşıq yaradıcılığını da əhatə etdi. Aşıqlar arasında günahsız olaraq güllələnənlər, Sibir çöllərinə sürgün edilənlər də çox oldu.

Repressiya illərində Sovet imperiyasının apardığı folklor siyasətinin əsas ağırlığı, əsasən, aşıq yaradıcılığının üzərinə düşürdü. Bu isə, ilk növbədə, aşığın bir sənətkar kimi cəmiyyətdəki mövqeyi ilə müəyyənləşirdi. 1920-1950-ci illər Azərbaycan cəmiyyətini aşıqlarsız təsəvvür etmək mümkün deyildi. Buna görə də Sovet ideoloqları bir sənətkar kimi aşıqların fəaliyyətini, yaradıcılıqlarını tam dövlət nəzarətinə almışdılar. XX yüzilin əvvəllərində – Sovet hakimiyyətinin ilk illərində şair və yazıçıların, o cümlədən aşıqların qarşısında şərt qoyuldu ki, sovet ideologiyasını təbliğ etsinlər. Bu məqsədlə 1928-ci ildə Bakıda aşıqların I qurultayı keçirildi.

Yenicə qurulmuş, problemləri həddən çox olan Sovet hökumətinin aşıq sənətinə belə diqqət ayırması səbəbsiz deyildi. Sovet imperiyasının ideoloqları aşıqların cəmiyyətdə böyük hörmət sahibi olmalarını və xalq arasında sözlərinin keçərli olduğunu yaxşı bildiklərindən, onlardan öz təbliğatlarında geniş şəkildə istifadə etmək istəyirdilər. Buna görə də bolşeviklər aşıqları çox zaman Lenindən, Stalindən, kommunistlərdən, kolxozdan, sovxozdan yazmağa və oxumağa vadar edirdilər. Televiziya və radionun olmadığı, qəzetlərin ucqarlara gedib çatmadığı və üstəlik əhalinin əksəriyyətinin yazıb-oxumağı bacarmadığı bir vaxtda bolşeviklər üçün aşıqlar çox yaxşı bir təbliğat vasitəsi idi. Aşıqların 1938-ci ildə II, 1961-ci ildə III qurultayları da əslində bu məqsədə xidmət edirdi. Ancaq, təəssüf ki, sistemin mahiyyətindən doğan zorakılıq, repressiya bu sənətdən də yan ötmədi. Repressiya aşıqlara da olmazın faciələr gətirdi. Onlar arasında çox sayda günahsız güllələnənlər, sürgün olunanlar oldu. Molla Cümə, Ağacan Cabbarlı, Məşədi Hüseyn, Aşıq Hacı, Aşıq Nəcəf, Xəstə Bayraməli, Aşıq Mirzə Bilal və başqaları repressiyaya uğrayan aşıqlar olmuşlar. Məqalədə bu sənətkarların həyat yolundan, onların faciəli talelərindən bəhs edilir.

Açar sözlər: *Repressiya, Sovet dövləti, aşıq, aşıq sənəti, Molla Cümə, Aşıq Hacı, Aşıq Nəcəf, Xəstə Bayraməli, Aşıq Mirzə Bilal.*

Tahir ORUJOV

REPRESSED AZERBAIJANI ASHUGS

Summary

The ideological and moral repression carried out by the Bolsheviks in the whole USSR, as well as in Azerbaijan in 1920-1950, did not go beyond the art of ashug. After the establishment of the Soviet state, the acts of repression perpetrated by this empire covered artists, including ashugs. Among the ashugs were many who were shot innocently and exiled to the Siberian steppes.

During the years of repression, the main weight of the folklore policy of the Soviet empire fell mainly on the work of ashugs. This was primarily determined by the position of the ashug in society as an artist. It was impossible to imagine the Azerbaijani society in 1920-1950 without ashugs. Therefore, Soviet ideologues, as an artist, took full control of the activities and creativity of ashugs. At the beginning of the twentieth century, in the first years of Soviet rule, poets and writers, including ashugs, were required to propagate Soviet ideology. For this purpose, in 1928, the first congress of ashugs was held in Baku.

It was not without reason that the newly formed Soviet government, which had many problems, paid such attention to the art of ashug. The ideologues of the Soviet empire, knowing that the ashugs were highly respected in society and that their words were valid among the people, wanted to use them extensively in their propaganda. Therefore, the Bolsheviks often forced the ashugs to write and read about Lenin, Stalin, communism, the collective farm, the state farm. At a time when there was no television or radio, newspapers did not reach the outskirts, and the majority of the population could not read or write, ashugs were a very good means of propaganda for the Bolsheviks. The II Congress of Ashugs in 1938 and the III Congress in 1961 actually served this purpose. But, unfortunately, the violence and repression inherent in the essence of the system did not go beyond this art. Repression brought tragedies to the lovers. Among them were many innocent people who were shot and deported. Molla Juma, Agajan Jabbarli, Mashadi Hussein, Ashig Haji, Ashig Najaf, Khasta Bayramali, Ashig Mirza Bilal and others were repressed ashugs. The article talks about the life of these artists and their tragic fates.

Keywords: *Repression, Soviet state, ashug, ashug art, Molla Juma, Ashig Haji, Ashug Najaf, Khasta Bayramali, Ashug Mirza Bilal.*

Taxup ОРУДЖОВ

РЕПРЕССИРОВАННЫЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ АШУГИ

Резюме

Идеологические и моральные репрессии, проводившиеся большевиками во всем СССР, а также в Азербайджане в 1920-1950 годах, не выходили за рамки ашугского искусства. Репрессии, совершенные этой империей после установления Советского государства, касались артистов, в том числе ашугов. Среди ашугов было много невинно расстрелянных и сосланных в сибирские степи.

В годы репрессий основной вес фольклорной политики Советской империи приходился в основном на творчество ашугов. Это в первую очередь определялось положением ашуга в обществе как художника. Невозможно было представить азербайджанское общество 1920-1950 годов без ашугов. Поэтому советские идеологи как художники полностью взяли под свой контроль деятельность и творчество ашугов. В начале двадцатого века, в первые годы советской власти, от поэтов и писателей, в том числе ашугов, требовалось пропагандировать советскую идеологию. С этой целью в 1928 году в Баку был проведен первый съезд ашугов.

Недаром новообразованная советская власть, имевшая немало проблем, уделяла ашугскому искусству такое внимание. Идеологи советской империи, зная, что ашуги пользуются большим уважением в обществе и что их слова имеют значение в народе, хотели широко использовать их в своей пропаганде. Поэтому большевики часто заставляли ашугов писать и читать о Ленине, Сталине, коммунизме, колхозе, совхозе. В то время, когда не было телевидения и радио, газеты не доходили до окраин, а большинство населения не умело читать и писать, ашуги были для большевиков очень хорошим средством пропаганды. Этой цели действительно служили II съезд ашугов в 1938 году и III съезд в 1961 году. Но, к сожалению, присущие самой сути системы насилие и репрессии не вышли за рамки этого искусства. Репрессии принесли влюбленным трагедии. Среди них было много невинных людей, которых расстреляли и депортировали. Молла Джума, Агаджан Джаббарлы, Мешади Гусейн, Ашиг Хаджи, Ашиг Наджаф, Хаста Байрамали, Ашиг Мирза Билал и другие были репрессированы ашуги. В статье рассказывается о жизни этих художников и их трагических судьбах.

Ключевые слова: *Репрессии, Советское государство, ашуг, искусство ашугов, Молла Джума, Ашиг Хаджи, Ашиг Наджаф, Хаста Байрамали, Ашуг Мирза Билал.*

Məsələnin qoyuluşu: SSRİ-də, eləcə də Azərbaycanda bolşeviklər tərəfindən 1920-1950-ci illərdə aparılan ideoloji- mənəvi repressiya aşığı sənətindən də yan keçmədi. Sovet dövlətinin qurulmasından sonra bu imperiyanın törətdiyi repressiya məşinının əməlləri sənət adamlarını, o cümlədən aşığı və aşığı yaradıcılığını da əhatə etdi. Aşıqlar arasında günahsız olaraq güllələnənlər, Sibir çöllərinə sürgün edilənlər də çox oldu. Molla Cümə, Aşıq Hacı, Aşıq Nəcəf, Xəstə Bayraməli, Aşıq Mirzə Bilal və başqaları repressiyaya uğramış aşığı sırasında olmuşlar. Onların

onların faciəli talelərinə nəzər salmaq, bu aşıqların yaradıcılıqlarını ətraflı şəkildə araşdırmaya cəlb etmək Azərbaycan folklorşünaslığı qarşısında duran başlıca məsələlərdəndir.

İşin məqsədi: Aşıq yaradıcılığında özünəməxsus yerləri olan Molla Cümə, Aşıq Hacı, Aşıq Nəcəf, Xəstə Bayraməli, Aşıq Mirzə Bilal kimi aşıq və el şairlərinin faciəli həyat yolunu araşdırıb tədqiq etmək işin başlıca məqsədidir. Bununla yanaşı, bu sənətkarların yaradıcılıqlarını müxtəlif aspektlərdən araşdırmaya cəlb etmək də tədqiqatın əsas məqsədləri sırasındadır.

1920-1950-ci illərdə bütün SSRİ-də, eləcə də Azərbaycanda bolşeviklər tərəfindən aparılan və Sovet sisteminin mahiyyətindən doğan ideoloji- mənəvi repressiya, aşıq sənətindən də yan keçmədi. Sovet imperiyası qurulmasından sonra bu imperiyanın yaratdığı repressiya maşınının əməlləri sənət adamlarını, o cümlədən aşıqları və aşıq yaradıcılığını da əhatə etdi. Aşıqlar arasında günahsız olaraq güllələnənlər, Sibir çöllərinə sürgün edilənlər də çox oldu.

Repressiya illərində Sovet imperiyasının apardığı folklor siyasətinin əsas ağırlığı, əsasən, aşıq yaradıcılığının üzərinə düşürdü. Bu isə, ilk növbədə, aşığın bir sənətkar kimi cəmiyyətdəki mövqeyi ilə müəyyənləşirdi. 1920-1950-ci illər Azərbaycan cəmiyyətini aşıqlarsız təsəvvür etmək mümkün deyildi. Buna görə də Sovet ideoloqları bir sənətkar kimi aşıqların fəaliyyətini, yaradıcılıqlarını tam dövlət nəzarətinə almışdılar.

XX yüzilin əvvəllərində – Sovet hakimiyyətinin ilk illərində şair və yazıçıların, sənət adamlarının, o cümlədən aşıqların qarşısında şərt qoyuldu ki, sovet ideologiyasını təbliğ etsinlər. Bu məqsədlə 1928-ci ildə Bakıda aşıqların I qurultayı keçirildi. Yenidən qurulmuş, problemləri həddən çox olan Sovet hökumətinin aşıq sənətinə belə diqqət ayırması səbəbsiz deyildi. Sovet imperiyasının ideoloqları aşıqların cəmiyyətdə böyük hörmət sahibi olmalarını və xalq arasında sözlərinin keçərli olduğunu yaxşı bildiklərindən, onlardan öz təbliğatlarında geniş şəkildə istifadə etmək istəyirdilər. Buna görə də bolşeviklər aşıqları çox zaman Lenindən, Stalindən, kommunizmdən, kolxozdan, sovxozdan yazmağa və oxumağa vadar edirdilər. Televiziya və radionun olmadığı, qəzetlərin ucqarlara gedib çatmadığı və üstəlik əhalinin əksəriyyətinin yazıb-oxumağı bacarmadığı bir vaxtda bolşeviklər üçün aşıqlar çox yaxşı bir təbliğat vasitəsi idi. Aşıqların 1938-ci ildə II, 1961-ci ildə III qurultayları da əslində bu məqsədə xidmət edirdi. Ancaq, təəssüf ki, sistemin mahiyyətindən doğan zorakılıq, repressiya bu sənətdən də yan ötmədi. Repressiya aşıqlara da olmazın faciələr gətirdi. Onlar arasında çox sayda günahsız güllələnənlər, sürgün olunanlar oldu.

1854-cü ildə Şəkiddə anadan olan Süleyman Saleh oğlu Orucov (Molla Cümə) belə aşıqlardan biri idi. El arasında Molla Cümə adıyla məşhur olan, ərəb və fars dillərini mükəmməl bilən, islam təlimlərinə dərinlən yiyələnən aşıq, rus ordusu tərəfindən 1920-ci ilin may ayında güllələnib.

Repressiya qurbanlarından biri də 1876-cı ildə Dağ Borçalıda anadan olmuş Ağacan Cabbar oğlu Cabbarlıdır. Türkiyədə dini və dünyəvi təhsil alan Ağacan Cabbarlı 1949-cu ildə ailəsi ilə birlikdə Sibirə sürgün olunub və 1951-ci ildə orada vəfat edib. Onun ölümündən beş il sonra sürgündən vətənə qayıdarkən vəfalı ömür-gün yoldaşı Zəhra xanım gizləncə Ağacanın sümüklərini qəbirdən çıxararaq özü ilə Borçalıya gətirmiş və orada yenidən dəfn etdirmişdir. Repressiya dalğası 1900-cü ildə Ərdəbildə dünyaya gələn və sonradan Borçalıda məskunlaşan Məşədi Hüseynədən də yan keçməyib. Məşədi Hüseyn sürgün olunmuş və 1952-ci ildə sürgündə vəfat etmişdir.

1906-cı ildə Qazax mahalında anadan olan Aşıq Hacı Babakəşi oğlu Qarayev Azərbaycanda sovet quruluşuna qarşı çıxdığına görə həbs edilib. O, ömrünün çox ilini həbsxana divarları arasında keçirib. 1925-ci ildə Dağ Borçalıda anadan olan Qəhrəman Ömər oğlu Süleymanov isə repressiya ilə iki dəfə üzləşib. O, 1937 və 1951-ci illərdə ailəsi ilə birlikdə Qazaxıstana sürgün edilib. Məşhur ustad aşıq Hüseyn Saraçlının atasını isə XX yüzilin əvvəllərində rus əsgərləri onun gözləri qarşısında güllələyiblər. [1, s. 7].

Ermənistanın Türkiyə və Azərbaycana qarşı düşmən münasibəti yeni məsələ deyil. Ancaq ermənilər təkcə torpaqlarımıza yox, həm də mədəniyyətimizə göz dikib, əllərinə fürsət düşən kimi sənət adamlarına divan tutub, işgəncə vermiş, onları vəhşicəsinə qətlə yetirmişlər. Erməni zülmü və işgəncələri ilə üzləşən sənət adamları arasında aşıqlar daha çox olub. Böyük ustad Aşıq Ələsgərin şeyirdi olmuş Göyçəli Aşıq Nəcəfin (Nəcəf Allahverdi oğlu Bayramov) başına gətirilənlər böyük bir faciədir. 1919-cu il fevral ayının 5-də erməni generalı Selikovun başçılığı ilə Aşıq Nəcəfin belinə odlu samovar bağlanmış və o, beş oğlu ilə birlikdə vəhşicəsinə öldürülmüşdür.

Digər Göyçəli sənətkar Xəstə Bayraməli də (Bayraməli Abbasəli oğlu Xudiyev) 1952-ci ildə məkrli erməni siyasətinin qurbanı olub. Dağ Borçalıda anadan olmuş el sənətkarı Oruc Məhəmməd oğlunun atasını və qardaşlarını da ermənilər qətlə yetirib.

İkinci Dünya müharibəsi də aşıq sənətinə böyük zərbə vurub. Belə ki, 1941-1945-ci illərdə Sovet-alman savaşı zamanı heç bir güzəşt olunmadan aşıqlar da ön cəbhəyə göndərilib. Onların böyük əksəriyyəti müharibədə həlak olaraq geri qayıtmayıb, qayıdanlar da şikəst halda qayıdıblar. Göyçə mahalından Niftalı Qafar oğlu Qafarov və İdris Məhərrəmov, Aşıq Hüseyn Saraçlı kimi böyük sənətkarın ustadı olmuş Quşçu İbrahim, Əhməd Məmməd oğlu İbrahimov və daha neçə-neçə aşıq bu müharibənin qurbanı olub. [1, s. 9].

Repressiyaya uğramış sənətkarlar içərisində Aşıq Mirzə Bilalın taleyi də faciəvi olmuşdur. Bilal Mustafa oğlu Mikayılov 1872-ci ildə mart ayının 12-də Şamaxının Qəşəd kəndində anadan olub. Bilal səkkiz yaşında olarkən – 1880-ci ildə atasını itirir. Bilal anasının himayəsində böyümüş və 12 yaşından aşıqlığa həvəs göstərmişdir. Bilal həmyerlisi Molla Xasının məktəbində oxumuş, sonra isə Şamaxıda böyük maarifçi S.Ə.Şirvaninin məktəbində təhsilini davam etdirmişdir.

Burada o, ərəb-fars dillərini kamil öyrənib, klassik poeziyaya dərinədən bələd olub. Şamaxı ədəbi mühiti – “Beytüs-səfa” ədəbi məclisi və böyük xeyriyyəçi Mahmud ağanın musiqi-şeyr məclisi onu sənət dünyasına bağlayıb. Mahmud Ağa məclislərində Əngəxəranlı Aşıq İbrahimlə tanışlığı onun aşıq sənətinə məhəbbətini daha da artırıb. Ustadının məsləhəti ilə o, el məclislərinə ayaq açıb. “O vaxtdan başlayaraq Bilal özündən əvvəl və özü ilə bir vaxtda yaşayan görkəmli aşıqların ənənələrini öyrənir. Bir neçə ildən sonra o, artıq toy məclislərinə gedir, öz sazı və sözü ilə məşhurlaşır” [2, s. 124].

1911-ci ildən başlayaraq Bilal kəskin ictimai-siyasi, sevgi-məhəbbət məzmunlu lirik şeirlər yazmağa başlayır. Həmin dövrdə o, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, M.Hadi, S.M.Qənizadə, Aşıq İbrahim, Aşıq Nurəddin, Əbdülxaliq Əfəndi və başqa ünlü ziyalılar, qələm adamları ilə ünsiyyətdə olur. Bu onun dünyagörüşünün formalaşmasına və yaradıcılığına təsir etmişdir. Az zaman içərisində Aşıq Mirzə Bilal, təkcə Şirvanda deyil, Azərbaycanın bütün bölgələrində, eləcə də İran, Dağıstan, Orta Asiya, Gürcüstan və İrəvanda məşhurlaşır. “Səfiyyə və Ziyad”, “Yetim Soltan”, “Mustafa xan”, “Aşıq İbrahim və Pəri”, “Həzrət Baba” adlı dastanlar yaradıb. Azərbaycan Aşıqlarının I qurultayının iştirakçısı olan Aşıq Bilal qırx ilə yaxın Şirvanda bu sənəti yaşadıb və onlarla şagird yetişdirib.

Azərbaycan Aşıqlarının I qurultayının iştirakçısı olan Aşıq Bilal M.Ə. Rəsulzadə, Ü.Hacıbəyov, C.Qaryağdıoğlu, S.Şuşinski, Q.Pirimov, Aşıq Sənəm, Aşıq Mirzə, Aşıq Əsəd, Aşıq İslam, Aşıq Məhəmməd və başqaları ilə dost olmuşdur.

Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Pənah Pənahova istinadən yazır: “Aşıq Pənah Pənahov mənimlə üç günlük söhbətində qeyd edirdi ki, Şirvanda və Muğanda aşıqlıq məktəbinin bünövrəsini Şirvanda Aşıq İbrahim, Muğanda isə Kürüstü Kərəm olmuşdur. Bunların sənətini bir məcrada birləşdirən Şirvanda, Muğanda yayan, kamilləşdirən Aşıq Bilal olmuşdur. Aşıq Bilal bir tərəfdən Aşıq İbrahimdən dərs alır, o biri tərəfdən Şirvanın məşhur ziyalıları ilə, Seyid Əzim Şirvani ilə, Mirzə Ələkbər Sabir ilə, Qənizadə ilə əlaqə saxlayırdı. Mahmudağa məclisində muğam sənətini dərinədən mənimsəyirdi” [9, s. 95].

XX əsr Şirvan aşıq şeirinin görkəmli davamçılarından biri olan Aşıq Bilal ötən əsrin əvvəllərində Şirvan aşıq şeirinin və aşıq musiqisinin inkişafında böyük xidmətlər göstərmişdir. Aşıq Mirzə Bilal klassik aşıq şeiri ənənələrini davam etdirməklə yanaşı, yeni dövr şeirinin yaradıcılarından biri olmuşdur. Ancaq Aşıq Bilalın şeirlərində klassik poetik ənənələrin davam etdirilməsi, onun dövrün ədalətsizliyinə etirazı bolşevik rejiminin xoşuna gəlməmişdi. Buna görə də Aşıq Mirzə Bilalı 1937-ci il iyul ayının 15-də həbs edib apardılar. Əksinqilabi qüvvələrin cəbbəxanasını təşkil etməkdə günahkar bilinən Mirzə Bilalın evini axtardılar. Onun ustadlardan topladığı şeirləri, dastanlardan ibarət arxivini, özünün yazdığı şeirləri, cürə sazını, bir sözlə, nəyi varsa alıb apardılar.

Həbsxanada uzunmüddətli işgəncələrdən sonra saxta ittihamlara məcburiyyət qarşısında imza atan Aşıq Mirzə Bilal həmin il noyabrın 26-dan 27-nə keçən gecə erməni Sumbatovun göstərişi və Q.B.Martirosovun qərarı ilə hökumətin əleyhinə

təbliğat apardığına görə “xalq düşməni” adı altında 65 yaşında güllələndi. “Həmin gecə onunla birlikdə 50 nəfər güllələnmişdi. Azərbaycan Respublikası prokurorluğunun 28 oktyabr 1993-cü il tarixli qərarı ilə Bilal Mustafa oğlu bəraət almışdır. Bu böyük sənətkar ölümündən, təxminən, 60 il sonra – Azərbaycan öz müstəqilliyinə nail olduqdan sonra özünün halal haqqını aldı, üzərindən “xalq düşməni” damğası götürüldü” [4; 5].

Qalib Sayılov yazır: “İstedadlı şair, el nəğməkarı, ustad aşiq Mirzə Bilalın həyatı və yaradıcılığı uzun müddət nəzər-diqqətdən kənarda qalmışdır. 1937-ci il repressiyasının qurbanı olmuş böyük söz və sənət sahibi təxminən 30 il yalnız sevdiyi millətinin qəlbində və hafizəsində yaşamışdır...1960-cı illərdən Səttar Axundov və Mürsəl Mürsəlovun cəsarəti sayəsində Mirzə Bilal elmi-kütləvi və ədəbi aləmdə işiq üzü gördü” [6, s. 15].

Aşiq Bilal Şirvan aşiq şeirinin və aşiq musiqisinin inkişafında böyük xidmətlər göstərmiş, klassik aşiq şeiri ənənələrini davam etdirməklə yanaşı, yeni dövr şeirinin yaradıcılarından biri olmuşdur. Aşiq Bilal yaradıcılığının ən yaxşı vaxtında repressiya qurbanı olsa da o, XX əsr Şirvan aşiq yaradıcılığının klassik ənənələrinin qorunub saxlanması və həm də onun inkişafında böyük xidmətlər göstərmişdir.

Bunlara baxmayaraq, Azərbaycan aşıqları sovet şairləri ilə birlikdə sosializm quruluşunu tərənnüm etməkdə davam edirdilər. “Aşiq Əsəd, Aşiq Avak, Aşiq Mirzə Bozalqanlı, Aşiq Hüseyn və başqaları böyük bir ruh yüksəkliyi ilə sosializm quruluşunu, Leninin, Stalinin, Kirovun, Orçonikidzenin, 26 Bakı komissarının obrazlarını şən və nəşəli kalxoz kəndini, neft staxanovçularını, Qızıl Ordunu, Stalin Konstitusiyasını şirin xalq dili ilə tərənnüm edir, xalq düşmənlərinə – trotskist-buxarinçi, kontrrevolyusion müsəvat banditlərinə qarşı dərin nifrət və qəzəblərini ifadə edirlər” [7].

Aşıqlar həm də o dövrün tələbinə uyğun olaraq, aşiq poeziyasının bəzi “partiyalı nümunələrini” yaradaraq partiya, dövlət qəzetlərində çap etdirirdilər. “Kommunist” qəzetinin 6 avqust 1937-ci ildə də dərc olunmuş belə “nümunələrin” hərəsindən bir bəndə diqqət yetirək. Aşiq Avak yazırdı:

Əziz Şmidt göndərdin uzaq ellərə,
Təyyarə ilə uçdu, bələd oldu yollara.
Sancdılar al bayrağı buzlu dağlara,
Xaricilər düşdü haldan-hala, Stalin. [8]

Aşiq Mirzə, sovet quruluşunu belə tərənnüm edirdi:

Stalin marşrutu, səni min yaşa,
İgidlər planını çatdırdı başa,
Lenin ordenini taxdılar döşə,
Hər biri korpusa komandir oldu. [8]

Aşiq Əsəd “Ellər atası” Stalindən belə bəhs edirdi:

Oxudum qəzetdə, mən oldum hali,
Terrorçu salmış qeylü-qali,
Casus, ziyançı o kəs xəyali

Məhv etdin, dağıtdın, yaşa Stalin! [8]

Hətta rusdilli rəsmi partiya qəzeti olan “Bakinski raboçi”, qəzetinin 8 avqust 1937-ci il nömrəsində də Azərbaycan dilində socialist realizmin tələblərinə uyğun yazılan Aşıq Bəhmənin belə bir “şeyri” dərc edilirdi:

Cahanda tək söylənir Stalin Konstitusiyası,
Vətəndaşlara təhsil üçün var iyirmi birinci maddəsi.
Yüz iyirminci maddəsi qocanın yardım kisəsi,
Yüz iyirmi beşdə deyir, mətbuat, söz azadəsi,
İclaslarda maddəsi oxunan zamanı gördük! [9]

Göründüyü kimi, aşıq şeirini bundan acınacaqlı bir vəziyyətə salmaq olmazdı. Ancaq bununla birlikdə dastanlarımız, nağıllarımız, bayatılarımız və s. elmi-nəzəri təhlildən keçirildi. “Hənəfi Zeynallı, Məmməd Hüseyn Təhmasib, Əhliman Axundov, Vaqif Vəliyev, Paşa Əfəndiyev, Mirzə Abbaslı, Həsən Qasimov və b. sayəsində milli estetik köklərin, bünövrənin nəzəri mənzərəsi yarandı” [10].

2009-cu ildə Azərbaycanın aşıq sənəti YUNESCO-nun Qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edildi. Son 10 ili aşıq sənətinin inkişafında yeni bir mərhələ hesab etmək olar. Məhz bu illərdə sənətə və aşıqlarımıza dövlətin qayğısı daha da artıb. Bu dövrdə Azərbaycanda iki dəfə beynəlxalq aşıq festivalı, ustad aşıqların yubileyləri keçirilib, aşıq sənətinin elmi-nəzəri tədqiqinə və ustadların həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş kitablar nəşr olunub. Bu gün aşıq sənəti həm də ölkəmizin nüfuzlu ali məktəblərində tədris olunur. Hazırda ən yüksək səviyyədə aşıq sənətinin inkişafı və beynəlxalq miqyasda geniş təbliği istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir.

İşin elmi nəticəsi: Molla Cümə, Aşıq Hacı, Aşıq Nəcəf, Xəstə Bayraməli, Aşıq Mirzə Bilal və başqaları Azərbaycan aşıqlıq sənəti tarixində xüsusi yeri olan aşıqlardandır. Araşdırmada 1920-1950-ci illər repressiyası dövründə repressiyaya məruz qalan bu aşıq və el şairlərinin faciəli həyat yolları işıqlandırılmışdır. Bununla yanaşı məqalədə onların yaradıcılıqlarının bir sıra sahələrinə nəzər salınmışdır.

İşin elmi yeniliyi: Hər bir tədqiqatın əsas elmi yeniliyi onun mövzusunun aktuallığı ilə müəyyən olunur. Bu baxımdan Molla Cümə, Aşıq Hacı, Aşıq Nəcəf, Xəstə Bayraməli, Aşıq Mirzə Bilal və başqaları Azərbaycan aşıq sənəti tarixində özünəməxsus yerləri olan sənətkarlardır. Məqalədə adları çəkilən aşıq və el sənətkarlarının həyat və yaradıcılıqlarının bir sıra aspektləri ətraflı şəkildə öyrənilərək tədqiqatə cəlb edilmişdir.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti: Araşdırma Azərbaycan aşıq sənəti tarixində xüsusi yerləri olan Molla Cümə, Aşıq Hacı, Aşıq Nəcəf, Xəstə Bayraməli, Aşıq Mirzə Bilal kimi sənətkarların həyat və yaradıcılıqlarını müəyyən etmək baxımından mühüm elmi əhəmiyyət daşıyır. Araşdırmadan repressiyaşünas alimlər, filologiya fakültəsinin tələbələri, həm də geniş oxucu kütlələri yararlına bilərlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Nəbioğlu M. Aşıq sənəti dünən və bu gün. “Mədəniyyət” qəzeti, 28 sentyabr, 2018
2. Qəhrəmanova M. Səttar Axundov Aşıq Bilal haqqında // Folklorşünaslıq məsələləri, VII buraxılış. Bakı: 2009, s.124-129
3. Pirsultanlı S.P. Azərbaycan aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar. Bakı: Azər nəşr, 2010, 260 s.
4. Dəmirova F. Onlar repressiya olunublar. <https://publika.az/projects/1937/150016.html>
5. Aşıq Əhməd. İtən sazım / Aşıq Əhməd. Bakı: Şur, 1995, 144 s.
6. Sayılov Q. Aşıqlar atası Bilal. Bakı: Elm və təhsil, 2011, 160 s.
7. Oktyabr və Azərbaycan ədəbiyyatı // “Kommunist” qəz., 1937, 26 oktyabr
8. “Kommunist” qəz., Bakı: 1937, 6 avqust
9. Газета “Бакинский рабочий», Баку, 1937, 8 август
10. Elçin. İosif Stalin ədəbiyyatda. <http://kult.az/yeni/view/6376#sthash.ngfXNg74>.

*Redaksiyaya daxilolma tarixi: İlkin variant 05.10.2023
Son variant 12.10.2023*